

“La Gran Aventura del Mar”

Un recorregut per la història de la navegació a Catalunya

Elvira Mata i Enrich
Olga López Miguel

El model de la fragata de l'Escola de Nàutica de Barcelona, exposat a "La Gran Aventura del Mar" (foto Rafael Vargas, arxiu MMB)

Durant l'any 1995, el Museu Marítim de Barcelona ha experimentat una total renovació, en la qual s'insereix el muntatge "La Gran Aventura del Mar" com una peça clau de la remodelació de l'exposició permanent. Va ser concebuda com una àrea en la qual es volien experimentar algunes solucions expositives d'acord amb les línies generals traçades al pla museogràfic del MMB, que es va redactar durant l'any 1994.

Així, tant a nivell temàtic com a nivell de llenguatge expositiu, "La Gran Aventura del Mar" representa un canvi qualitatiu que ha permès al Museu afrontar amb bones perspectives el repte que suposa dissenyar un producte cultural d'interès a les portes de l'any 2000.

Des del punt de vista dels continguts de l'exposició, aquesta recull alguns dels temes fonamentals que figuren al pla museogràfic del MMB, elaborat per diversos especialistes i pels tècnics del Museu, i que se centren en la història de la navegació i de les activitats marítimes a Catalunya i, per extensió, de la Mediterrània.

L'elecció d'aquests temes no ha estat realitzada observant criteris cronològics ni amb voluntat d'exhaustivitat. Simplement, s'han triat set aspectes que resulten d'importància capdal per a l'evolució de la pràctica de la navegació i de les relacions que l'home ha mantingut amb el mar des dels inicis de la seva existència. I a través d'aquests temes s'ha volgut experimentar una nova manera de presentar les col·leccions d'un museu, prestant especial atenció a aspectes de participació i interacció, utilitzant amb aquesta finalitat tots els mitjans al nostre abast: efectes audiovisuals, olors, moviments, elements participatius, etc.

El recorregut per "La Gran Aventura del Mar" s'inicia en un àmbit dedicat a la presentació de la lenta conquesta del mar. El mar, que ocupa quasi les tres quartes parts de la superfície terrestre, va ser contemplat, des dels inicis, com una frontera que calia superar. L'home s'enfrontava així al gran repte que suposava dominar un mitjà que en principi es manifestava advers, i aprofitar els seus potencials en benefici propi. La seva habilitat i la seva tenacitat varen ser elements clau per assolir l'èxit i dominar les tècniques de la navegació.

Aquesta conquesta del mar, explicada de forma molt sintètica a través de l'audiovisual amb què comença el recorregut, recull a grans trets la història de la navegació des dels inicis fins al segle XVI. A través de les imatges que el componen coneixem les primeres embarcacions, les grans civilitzacions mediterrànies -fenicis, grecs i romans-, fins a arribar a l'expansió marítima catalana durant l'edat mitjana, en la qual cal inscriure el desenvolupament de les ciències nàutiques i el perfeccionament dels instruments jurídics per al comerç marítim. Aquests dos elements, juntament amb les millores en la construcció naval, són les bases sobre les quals s'assenta l'expansió marítima catalana per la Mediterrània.

S'arriba d'aquesta forma al punt de transició al segon àmbit de "La Gran Aventura del Mar", dedicat al món de les galeres i, especialment, a la Galera de Joan d'Àustria.

Recreació d'un moll del port de Barcelona (foto Rafael Vargas, arxiu MMB)

Àmbit dedicat a la navegació submarina (foto Rafael Vargas, arxiu MMB)

Les galeres van ser les naus emblemàtiques de la Mediterrània des de l'Antiguitat fins al segle XVII. Per la seva estructura i les seves qualitats marineres, van esdevenir la nau ideal per a la navegació pel *Mare Nostrum*, tant en les campanyes militars com en el comerç de productes de poc volum i gran valor. L'hegemonia de les galeres a la Mediterrània va perdurar fins al segle XVII, quan es varen imposar les naus de gran port, que podien transportar quantitats importants de mercaderies, i que incorporaven artilleria pesada en els enfrontaments bèl·lics.

L'àmbit de "La Gran Aventura del Mar" dedicat a les galeres mostra tant les característiques constructives i tècniques de la nau (la forma del buc, les característiques de l'aparell, etc), com la vida a bord d'aquest vaixells, que presenta unes característiques peculiars.

A partir de l'edat mitjana, les tripulacions estaven formades majoritàriament, per galiots, la major part dels quals eren reus que commutaven el compliment de penes de presó pel servei a les galeres del rei. També hi havia un nombre reduït d'esclaus i de remers asalariats. Les condicions de navegació de les galeres i la disciplina de la vida a bord feien del treball a aquestes naus una condemna a mort gairebé segura.

Un tercer tema al qual es presta una atenció preferencial al pla museogràfic, i que ha estat incorporat a "La Gran Aventura del Mar" ha estat la història i l'evolució de les Drassanes Reials de Barcelona, seu del Museu Marítim i l'edifici civil d'estil gòtic dedicat a activitats marítimes més important que es conserva arreu del món.

A final del segle XIII, la corona catalanoaragonesa va decidir el trasllat de les drassanes barcelonines a un nou emplaçament, l'actual, per tal de poder construir un bon estol que permetés l'expansió catalana per la Mediterrània. A partir d'aquesta data i en fases successives, es va anar conformant un edifici que va acollir no només el bastiment de les galeres reials, entre les quals es comptà al segle XVI la capitana en la batalla de Lepant, sinó també la fabricació de pertrets i armes durant el segle XVIII i XIX, i l'aquarterament de soldats fins a la guerra civil espanyola.

Des d'una perspectiva immillorable, la passarel·la construïda a sis metres d'alçada que travessa les naus medievals de les Drassanes, els visitants contemplen les característiques constructives de l'edifici, mentre es dirigeixen a un nou àmbit de l'exposició.

La navegació en els grans velers del segle XIX és un dels aspectes recollits al pla museogràfic, que també s'han incorporat a "La Gran Aventura del Mar".

Des de mitjan segle XVIII i fins i tot abans, la navegació catalana d'altura va conèixer un procés de creixement que va conduir la marina catalana a una nova època d'esplendor. Però en aquesta nova etapa d'expansió, els catalans ja no es limitarien a navegar per la Mediterrània, sinó que s'incorporaren amb molta vitalitat a les rutes de navegació que connectaven el vell continent amb els mercats americans. S'iniciava així el que alguns estudiosos han nomenat "el segle d'or de la marina catalana", un període en el qual vaixells i homes provinents de les terres del Principat foren presents en mercats i circuits de tot el planeta.

Passarel·la instal·lada a les Drassanes, des d'on es pot contemplar una panoràmica inèdita de l'interior de l'edifici (foto Rafael Vargas, arxiu MMB)

Reconstrucció de l'interior de la bodega de la Galera Reial (foto Rafael Vargas, arxiu MMB)

D'aquesta època daten les millors col·leccions del museu i, sobretot, l'herència més viva que conforma el patrimoni cultural marítim del nostre país. L'àmbit expositiu dona una visió de conjunt en la qual s'apleguen els elements més característics de la història i la cultura marítimes catalanes d'aquesta època. Es fa referència a la construcció dels grans velers a les drassanes que, al llarg de tota la costa i amb unes infraestructures molt limitades, van atendre les necessitats d'un sector en creixement, i es trata també de les vicissituds de la navegació transoceànica, dels productes que creuaven els mars a la recerca de nous mercats.

La influència de la revolució del vapor i la industrialització en les activitats marítimes centren el discurs dels dos àmbits que segueixen en l'itinerari de "La Gran Aventura del Mar". En primer lloc, el port de Barcelona és protagonista d'excepció d'un sector expositiu que informa al públic visitant sobre l'evolució dels treballs portuaris a final del segle XIX.

Encara que la seva història, com a infraestructura artificial, es remunta al segle XV, no serà fins el segle XIX quan les obres d'adequació d'aquest àmbit de la façana marítima intentaran donar resposta a les necessitats del tràfic comercial barceloní per via marítima. Mitjançant la construcció massiva de molls i dics i la instal·lació de maquinàries que facilitin el desenvolupament dels treballs portuaris, Barcelona intentarà donar sortida a la producció d'una indústria en vies de desenvolupament, i a un allau d'homages que cerquen a altres terres noves perspectives.

Efectivament, des de Barcelona, igual que des d'altres

ports espanyols i europeus, milers de persones van emigrar cap al nou continent amb l'esperança de trobar-hi millors condicions de vida i de treball. I ho van fer a bord dels grans trasatlàntics que, a partir de mitjan segle XIX i propulsats per les llavors modernes màquines de vapor, van recórrer de forma regular les rutes que connectaven els ports europeus i els americans. En ells viatjaven també les classes benestants rodejades d'ambients luxosos i amb totes les comoditats. Els emigrants, en canvi, havien de suportar dures condicions de viatge al llarg de les jornades de navegació.

Durant el segle XIX i amb l'aplicació de diversos sistemes de propulsió mecànica, el mar va passar a ser un camí en lloc d'una frontera; el fet de no dependre de les forces de la naturalesa per a la navegació, va permetre poder recórrer de forma regular totes les rutes i assegurar el transport d'homages i de mercaderies de forma regular.

Però restava encara una frontera per superar: la navegació subaquàtica. Aquesta temàtica completa el recorregut de "La Gran Aventura del Mar", en un àmbit que recull, encara que a grans trets, els moments fonamentals de les experiències de navegació sota l'aigua que l'home ha realitzat al llarg de la història. Aquesta visió de conjunt ressalta com a un dels episodis fonamentals, la invenció del submarí *Ictíneo* de Narcís Monturiol i les posteriors aportacions d'Isaac Peral.

Encara que ambdós projectes presenten múltiples diferències, les naus submarines dissenyades i construïdes per Monturiol i Peral van ser fruit d'un gran esforç personal i van patir en el seu temps, la incomprensió dels coetanis. Ambdós personatges van aportar solucions tècniques a

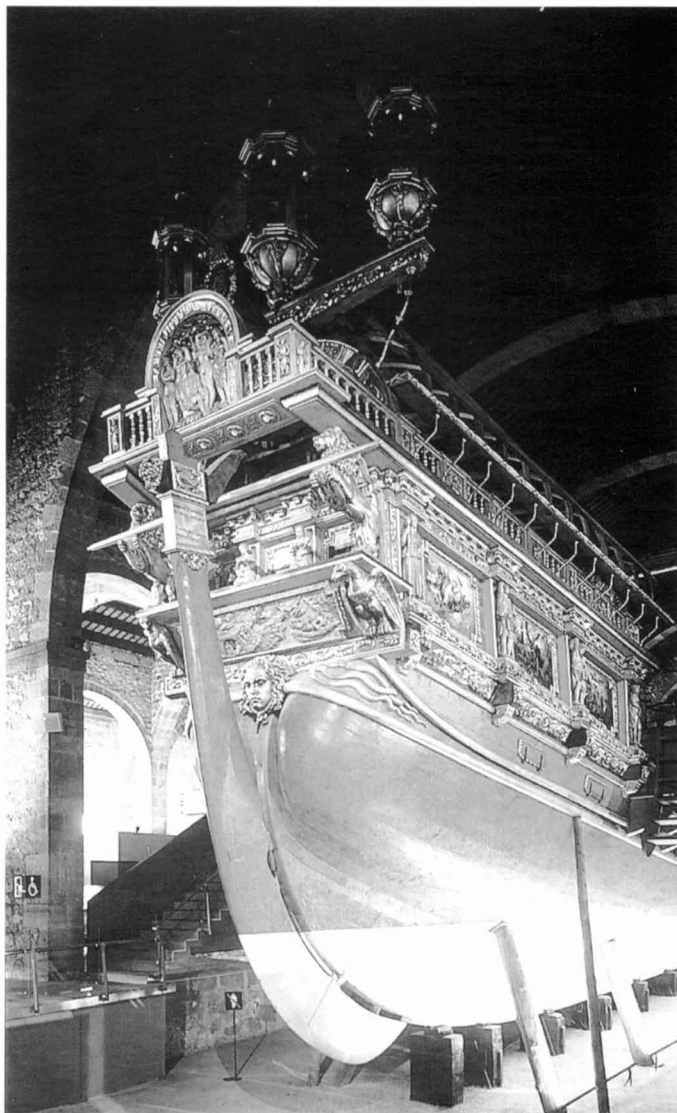
problemes que en aquells moments encara no havien estat resolts i, a causa de les circumstàncies adverses, tots dos es van veure obligats a abandonar les seves activitats relacionades amb la navegació per dedicar-se a altres investigacions.

El darrer tema abordat és el futur del mar. Els oceans han passat a ser en un temps relativament breu un mitjà sobreexplotat la conservació del qual es troba seriosament compromesa. L'exhauriment dels recursos naturals i els abocaments de residus industrials són alguns dels factors que obliguen a plantejar la necessitat d'una atenció constant per vetllar per la salvaguarda dels recursos provinents del mar.

Aquesta salvaguarda cal fer-la extensiva a la protecció del patrimoni cultural fruit de la relació plurisecular de l'home amb la mar, un patrimoni ric i variat que al nostre país ha conformat la identitat de les societats costaneres i que ens posa en contacte directe amb altres cultures de la conca mediterrània amb les quals els vincles i les semblances són nombroses.

El contingut temàtic de "La Gran Aventura del Mar" no vol ser, com ja hem dit, exhaustiu i complet; ha estat triat en funció d'uns criteris que han valorat, sobretot, les aportacions al devenir de la història de la navegació i els vincles amb problemàtiques universals, fugint dels aspectes localistes. Hom vol que sigui això el que faci interessant per a tots els visitants, sense excepció, la visita a aquesta nova àrea d'exposició del Museu Marítim de Barcelona.

Elvira Mata i Enrich, directora tècnica del Museu Marítim de Barcelona.
Olga López Miguel, conservadora i cap del departament de Recerca del Museu Marítim de Barcelona

Rèplica de la Galera Reial de Joan d'Àustria (foto Rafael Vargas, arxiu MMB)

Ambientació de l'interior del submarí Ictíneo de Narcís Monturiol (foto Rafael Vargas, arxiu MMB)